

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Զ Ա Ր Թ Ն Ո Ւ Մ Ը

Ոչ ոքի ուշադրութենէն չի կրնար վրիպիլ արտակարգ կարեւորութիւնն ու մեծ նշանակութիւնը՝ 17 մայիսին, Պօսթոն անդի ունեցած Հնչակեան հրապարակային ժողովին, որուն մէկ հակիրճ նկարագրութիւնը կուտանք մեր այս համարին մէջ:

2000ի չափ՝ ամէն սեռէ, ամէն դասակարգէ ու ամէն դաւանանքէ Հայեր միասին հաւաքուած՝ Հընչակեան Միութիւնը տօնեցին այդ օրը, անլուր, խեղայեղ ոգեւորութեամբ մը:

Մեր յեղափոխական պատմութեան մէջ, 95ի Սահմանադրութեան անմոռանալի տարեդարձէն ի վեր, առաջին անգամն է, որ ժողովրդային այսօրինակ հօկայ ու հօյակապ միաձայնութիւն մը կ'իրականանայ յեղափոխական դրօշին տակ:

Կ'արժէ, որ արձանագրենք մայիս 17ը, որովհետեւ Հայ Յեղափոխութեան առջև բացուած նոր շրջանին է՛ն փառաւոր թուականներէն մէկն է ան, — որովհետեւ աւետաւոր թուականն է ան Հայ Ճողովուրդին յեղափոխական զարթումին:

Ընդհանուր լքումի ու անբարոյացման տխուր ու դառնակօկիծ շրջանէն վերջ, առաջին անգամն է, որ Հայ Ճողովուրդը, հաւատքի ու գիտակցութեան բուն թափով մը, կը թօթուրտայ, կը սթափի ու կը շտապէ զէպի իր փրկութեան կոխին յառաջապահ բանակը, կը խառնուի անոր շարքերուն, կ'եղբայրանայ, կը զրկընդիսանուի իր հարազատ ախոյեաններուն հետ, ու անոնց կը բերէ իր անպայման ու անհաշիւ խանդաղատանքին ու վստահութեան անդիմադրելի զօրավիզը:

2000 Հայեր, տասնեակ հազարներու հոգին արձագանքելով՝ բունցեն իրենց հաւատքը կ'երգուըննան յեղափոխական եղբայրութեան վրայ եւ իրենց յարումը՝ յեղափոխական մաքառումին:

Մտաշարժ ու գերազանցապէս շինիչ չէ՛ Հնչակեան Միութեան շուրջը պոռթկացող ժողովրդային այս ամեհի խոյանքը:

Եւ սակայն, կ'երևի թէ, տակաւին կը գտնուին տեսակ մը՝ վերջնականապէս ապականած, անդառնալիօրէն փճացած, անկանգնելիօրէն ինկած պիղծ հոգիներ — ասելութեան ու վատութեան անցեայի մը վերջին թափթփուքները — որոնք հրէշային, հակամարդկային երեւոյթը կ'ընծայեն տխրելոռ, փրփրալու, ոռնալու այսպիսի շքեղ իրականութեան մը հանդէպ, ուսկից մեր ցեղին, մեր գոյութեան, մեր ազատագրութեան թշնամին միայն դժգոհ պիտի կրնար մնալ: Մենք կը հասկնանք դժգոհութիւնն ու վրդովումը Տաճիկին: Բայց ի՞նչպէս ըմբռնել, ի՞նչպէս որակել կօկիծն ու մոլեգնութիւնը Քայերոս, որոնք օաճուկեցնող միամըտութիւնն ալ ունին ինքզինքնին յեղափոխական հատալու:

Պօսթոնի Հնչակեան տօնը փառաւոր նուիրագործունէ է յեղափոխական Միութեան զաղափարին, ու առաջին սրտապնդող մղումը՝ որով Հայ Ճողովուրդը՝ իր մեղապարտ անշարժութիւնը թօթափած՝ կը փութայ շուրջը բոլորուիլ անո՛նց, որոնք կենդանի մարմնացումը կը հանդիսանան իր արդար ու անձկազին բաղձանքներուն:

Ազգային բարոյական կազդուրումի, յեղափոխակ սնզարթնումի այս հանդիսաւոր ու պատմական բուլէին, շահախնդրութեան, նենգութեան ու մատնութեան ուխտաւորներուն օրհասական հեծուկը չէ՛. անշուշտ, որ պիտի կրնար խանգարել անվկանդ ներգաշնակութիւնը յեղափոխական համերգին:

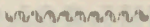
Պօսթոնի Հնչակեան հանդէսը վերջինը չպիտի ըլլայ անտարակոյս այն տօնակատարութիւններուն, ուր Ճողովուրդին ու Յեղափոխութեան հարօսանիքը պիտի փառաւորուի, խորհրդանշանուի:

Ու մենք վստահ ենք, որ երգերէն, ծափերէն ու ցնծազին կեցցէներէն վերջ ալ, և ա՛յն ատեն մանաւանդ, Հայ Ճողովուրդը պիտի զիանայ, պիտի շարունակէ, միևնոյն վեհանձն խանդավառութեամբ, միևնոյն կորովի հաւատքով, ու անսպառ ու գիտակից անձնուիրութեամբ մը, գործնական, անվիճելի ապացոյցները տալ իր յեղափոխական պարտաճանաչութեան:

ԱՐԱՍ ԽՕՍԲԵՐ

ՄԵՐ ԴԻՐՔԸ

Անոնք, որ չեն յափշտակուած իրենց պորտերուն յարատև ու տարածքով հայեցողութեամբը, անոնք, որ անեօական տկարութիւնն ունին իրենց չորս զին նայելու, հանրային գործերով քիչ շատ հետաքրքրուելու, անոնք մասնաւորապէս, որ կաթողին խնամքն ունեցած են ուշադրութեամբ հետեւելու մեր ազգային կեանքին բոլոր յատկանշական երևայթներուն՝ անոնք չեն կրնար զարմանալ, յանկարծակիի գալ, այս միջոցիս, վարկաբեկութի ու անուանարկութեան խօսք ու մոլեղին ճիւղերուն առջև՝ զորս Հնչական Կուսակցութեանն ու Հընչական վարիչներուն պէմ կը փորձեն վերստին և որոնք զատապարտուած են, անգամ մըն ալ, Հնչականութեան բարոյական անխախտելի պատուարներուն վրայ խայտառակօրէն խորտակուելու:

Չէ՛, անակնկալի մը, նորութեան մը շահեկանութիւնն իսկ չունի այս ամօթայի երևայթը, որուն ի տես՝ ամէն ուշիմ ու խղճամիտ Հայ պիտի չկրնայ զօպել զգօւախառն հեգնութեան ժպիտ մը ու արհամարհօտ զըզուանքի բառ մը:

—Նօրէ՛ն...

Որովհետև հին ծանօթ մըն է, որ նօրէն երեան կուգայ, իր տղամթաթալ գծնէ դուրսը զուրս կը ցցէ խաղբութեան վարագոյրին ետեւէն, կը ծամածռէ, կը լորձնօտի, կը հայհօյէ, կը ծահահօտէ—ամենուն ծանօթ, ամենուն պժգալի՝ հին, անփոփոխ, քօտմեելի Դըրութիւնն է, որ դարձեալ ու առաւել քան երբէք զիտակից վատութեամբ, անաչել քան երբէք կամաւոր ու հաշուուած նենգութեամբ, ուժգնօրէն, յուսահատօրէն գործագրութեան կը դրուի, իր երախտաւոր հեղինակներուն բարձրագոյն հրամանովը, իր հաւատարիմ աւանդապահներուն պաշտօնական վերին հսկողութեան նը տակ, ու ասոնց ստորադաօ միջնորդներուն ու ծառաններուն խնամօտ ու պիղծ ձեռքերովը: —Օ՛ փառաւոր, իսէալ կազմակերպութիւնը Սօստին, Զրպարութեան, Ատելութեան «հայրենասիրական», «յեղափոխական» բրօքականտին համար...

Ինչո՞ւ սակայն այս յանկարծական շղթայագերջումը Դրութեան օտրուկ ու վարձկան վոհմակին:

Անշուշտ, Դրութիւնը չզարեցաւ երբէք իր նեխիչ ու ապականիչ գործը շարունակելէ: Բայց չէ՛ մի որ իր է՛ն մոլեռանդ ու է՛ն շնական ախոյեաններն իոկ ստիպուեցան օանձ մը զնել մետուելու, պղծելու իրենց ախտաւոր մոլուցքին, գերմարդկային ճեգեր ըրին մեղմելու, զօպելու՝ քօտութեան ու մատնութեան իրենց անյազ ծարար ու չափաւորելու՝ վարկաբեկութի եւ անուանարկութեան իրենց անօպառ եւ ուխտուած փոխումը: Չէ՛ մի որ, տարիէ մը ք վեր, կազդուրիչ ու բարեբար շունչ մը անցեր էր հայ հանրային մթնոլորտէն, ու հայ ժողովուրդը կրցեր էր յուսալ վայրկեան մը, թէ կուսակցական կիրքերն ու եղբայրազաւ ոգորումները վերջ մը պիտի գտնէին, թէ ազգային ցաւերուն ու վերքերուն օտիպօղական ամօքու մին երկիւղած մտահօգութիւնը և ազգային գոյութեան կոխին ջերմեռանդ գիտակցութիւնը պիտի վերջապէս մղէր հայ յեղափոխականները փոխադարձ լաւագոյն վերաբերումներու, աւելի վեհանձն ու աւելի համբաւալի զգացումներու և՛ հետզհետէ՛ դէպի գերպոյն գրկընդհանուումը Հայ Յեղափոխական Եղբայրութեան:

Այսպէս մտածեց հայ ժողովուրդը ու կրցաւ պահ մը անձնատուր ըլլալ այս սրտապնդող լաւատեսութեան: Այս սրտագին ակնկալութիւններով սարօռացինք և մենք, ու ասկից իսկ ըսուեցան, կրկնուեցան մտացումի ու խաղաղութեան յուզուած ու սրտաբուխ խօսքերը:

Անցեալը, իր բոլոր տրտմութեամբն ու ամօթովը, թաղելու սրտցաւ որոշումը սուեր էինք՝ օա անպրդուելի համոզումով, թէ անոր վերյուշումը ու անսր պիտի կրայ վիճիլ յամենաչու, զիրար քաշկոտելու, իրարու ուս պատասխանատուութիւններ բեռցնել ճարտարօրէն ունայն յամառութիւնը առաջուց, գիտակցաբար, անկարելիութեան զատապարտել պիտի նշանակէր՝ հաշտութեան ու եղբայրութեան մեծ ու կենսական գործը:

Ու սպասեցինք, ակնդէտ, հոգեկին: Յօսանքափ եղանք: — Ո՛չ, անշուշտ: Մեր անձկազին սպասումը չվերջացաւ պատրանքով ու հիասթափութեամբ: Մեր ձայնը լսուեր էր, մեր կոչը արձագանգ գտեր էր համանման տեղանքններով ու համախորհուրդ ձգտումներով տագորուած յեղափոխական սրտերու մէջ: —Եւ ահա Հնչական Միութեան իրականացումը հասաւ շքեղօրէն պսակել մեր յոյսերն ու ջանքերը, կազդուրեց, մխիթարեց մեզ: Ու մեզի հետ, ամբողջ հայ յեղափոխական ժողովուրդը թունգ ելաւ, խանդաղափեցաւ, խանդավառեցաւ ամենուրեք:

Սյս առաջին յաջողութենէն սրտապնդուած, քաջալերուած՝ կրցանք, ուզեցինք վերօտին յուսալ, պահ մը, թէ վերջին քայլը դժուար չպիտի ըլլար այլ ևս՝ դէպի յեղափոխական ամբողջական եղբայրութիւնը, և մեր այս կամաւոր ու որացաւ լաւատեսութիւնը

չվարանեցանք ցոյց տալ՝ Հնչակեան Միութիւնը հայ ժողովուրդին աւետող մեր յայտարարութեան մէջ իսկ:

Կ'երևի թէ շարաշար կը սխալէինք:

Հնչակեան Միութեան փառաւոր իրականացումը, որ հայ հասարակութեան չէղոք ու անտարբեր մասն իսկ կը ցնցէ, կ'ոգևորէ, ո՛չ միայն սպասուած բարերար ու համոզիչ ազդեցութիւնը չունենար տեսակ մը յեղափոխականներու վրայ, այլ մինչև անգամ դժգոհութեան ու օրտնեղութեան պատճառ մը գարձած ըլլալ կը թուի անոնց, անխորժ ու անհարկի անակնկալ մը՝ որ կը մղէ զիրենց խորթ ու ատեցող նայուածքներ ուրոյն ղէպի Հնչակեան կուսակցութիւնը:

Երէկ, այդ մարդիկը, որոնք «յեղափոխական» անունին տակ պիտի ուզէին ծածկել տառապաշտ զբաղի իրենց պատիկ, անգոյն, կծկտած հոգիները, մեր կտրուկ ու օրաբաց հրաւերներուն ի պատասխան, ճղճիմ ու տիրացու բծախնդրութեամբ մէ, «հետևողականութեան» ու «պաշտօնական ձեւակերպութեան» օտարուկ ֆոնմիւնքեր կը յամառէին թօթովել: Չմայլելի յեղափոխականներ... եղբայրական ձեռքեր իրենց երկնցած կը տեսնէին ու ճիզօւթական խուսափուկ ու բռնազբօսիկ պատճառաբանութիւններով երեսնին անդին դարձուցած՝ իրենց բոլոր ձեռուրներն ու հոգիներն ալ կը կարկառէին՝ իր անխմտ կեանքը չէղքութեան նուիրած ու հիմակ ալ Յեղափոխութեան մէջ իր տխուր ծերութեան ապաւէնը փնտոող արգասատելի էակի մը:

Այսօր սակայն այդչափ մը ստորնութեամբ չեն բաւականանար: Իրենց համար բուն խնդիրը Միութենէն խուսափելուն մէջ չի կայանար միայն: Պէտք է պահել նաև Միութեան շերտ կուսակցի զիմակը և մանաւանդ՝ ամէն դեմով՝ խանգարել նկրտիլ Հնչակեան Միութեան յառաջ բերած ազգային ընդհանուր խանգարմանութիւնը:

Եւ ահա՛ Դրութիւնը—վարկաբեկումի և գայթակղութեան այդ գծիտային մեքենան—կը սկսի գործադրուիլ վերստին, իր յայտնի ու զարանած պաշտօններուն միահաղոյն ու մոլեգին օժանդակութեամբը:

* * *

Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր զիրքը ատելութեան, քրտութեան ու վատութեան այս նոր ու յուսահատ ժայթքումին հանդէպ:

Բարոյական բարձրութեան վրայ, ուր մեզ կը հաստատեն կատարուած ու շարունակուելիք նուիրական պարտականութիւններ, հագարներու վտտահութեամբն ամբացած ու անմատչելի ամէն դարերու ու ամէն գետնաքարը նենգութիւններու՝ պիտի զիջանքնք հրքքէ

պատասխանել վարերէն, տղմուտ ու գարչահոտ վարերէն մեզ ուղղուած նախատինքներու:

Չէ՛, անտարակոյս: Ատիկա շատ մեծ պատիւ մը պիտի ըլլար Դրութեան վարձկաններուն, պատիւ մը գոր հագիւ կը համարձակին ակնկալել: Ատով, անգիտակից հաճոյակատարութեամբ մը, գոհացում տուած պիտի ըլլայինք իրենց մէկ գերագոյն բաղձանքին, —գայթակղութիւններ ստեղծել, ատոնց պատասխանատուութիւնը իրենց հետ բաժնել տալ մեզի, եւ այդպէսով՝ հանրային խղճմտանքը պղտորել, ժողովուրդին ուշադրութիւնը տարտղնել, զայն հեռացնել օրուան մեծ ու կենսական հարցերէն:

Եւ յետոյ, առանց այս նկատուիներուն ալ, մենք ինքզինքնիստ անկարող կը զգանք հանգուրծելու ամբողջ ամօթալի պղտիկութեանը, որ պիտի կայանար՝ մէկ քանի սղորմելի ծառաներու հետ չափուելուն մէջ, երբ գիտենք մանաւանդ, թէ անոնք տաժանելիօրէն իրենց կեանքը կը շահին հանրային թունաւորիչի ահաւոր արհեստովը, որ կը զատապարտէ զիրենք՝ պատտա մը հացի փոխարէն՝ իրենց փտութեան հոգիները փոխել շարունակ:

—Սեւացրէք...
Հրամանը կը հասնի, ու հանրային թունաւորիչը —հակառակ «ապակեդրոնացում»ի գաւեշտական առասպելին—իր պետերուն կամքին կը հնազանդի մեքենաբար, ծառայաբար:

Դիւրին, այլ տարօրինապէս նուաւտացուցիչ բան մը չունի՝ հալածանքը հանրային թունաւորիչին՝ մարդկութեան այս է՛ն կեղտոտ ու վարնոց տիպարին դէմ, որ իր խաղքութեան գերագոյն թախանձանքովը արգահատանք շարժելու կը հասնի:

Արդէն, հանրային թունաւորիչներու դէմ այդ մաքառումը ունայն ճիգ մը պիտի ըլլար պարապի մէջ թափուած: Անոնց գիտակից, կամաւոր, արհեստական ցածութիւնը փառտերով ու տրամաբանութեամբ յաղթել, զինաթափ ընել յուսալը՝ անուագն միամբտութիւն պիտի ենթադրէր: Որովհետև հանրային թունաւորիչները՝ իրենց տէրերուն նշանակած անհատները կամ հաւաքական մարմինները ցեխտտելու պիղծ պաշտօնէն զուրս՝ գոյութեան ո՛ր և է իրաւունք չեն կրքնար ունենալ: Անոնք վճարուած են ժողովուրդին հոգին թունաւորելու համար:

Միեւնոյնը չէ՛ սակայն Դրութեան հրամանատարներուն պարագան: Անոնց հետ պէ՛տք է որ անողք ըլլանք մինչև վերջը, ու պարտականութիւն մըն է մեզի շարունակ վար առնել անոնց զիմակները, անոնց որ քուլիսներուն մէջ կը պահուրտին զողահար ու միջնորդներ, ծառաներ—հանրային թունաւորիչները—առաջ կը քշեն վատօրէն:

Անշուշտ, ինքնին արդէն, կուսակցութիւն մը, որ այս

ցիլոցներուն կը զիջանի, այս տեսակ անարգու նե-
մուկներու կը կոթնի՝ շիփ շիտակ կործանումին ճամբան
ձեռք կ'առնէ, կուտակցութիւն մը, որ այս դրութիւնը
չուզէր ձգել՝ զիտակցաբար կամ անզիտակցաբար անձ.
նասպանութեան կը վազէ: Օր մը կուգայ, ուր ամբոխին
համբերութիւնը կը օպատի, ուպոգանքի անդիմագրելի հա-
կազգեցութեամբ մը, կամ Դրութեան թոյնին չափա-
զանցած յագուրդէն ոիրտը խառնուած՝ ամբոխը կը
դառնայ անոնց դէմ, որոնք շահագործել կը յանդգնին
իր էն օտոր ու էն ուսմիկ բնագոյնները ու իր մահացու
արհամարհանքին մէջ կը խեղդէ, կը չքացնէ զանոնք:

Եւ արդեօք պէտք ունինք մենք ժողովուրդին այդ
իրաւունքը կապտելու, պէտք ունինք կանխելու անոր
անվրիպելի արդարութիւնը:

Ժողովուրդը արդէն օկօսած է տայ անոնց ջախջա-
խիչ պատասխանը: Երէկ Պօսթոն, վաղը այլուր, միւս
օր ամէն տեղ, ժողովուրդը դեռ պիտի տայ ատանկ
վիթխարի պատասխաններ...:

Ժողովուրդը, իր պարզուկ ու հուժկու ողջմտու-
թեամբը պիտի դատէ, ինչ որ կայ աւելորդ, ապուշ ու
զաւաճան՝ Հնչակեան վարիչները անուանարկելու ա-
րարքին մէջ:

Աւելորդ ու ապուշ ճիգ, արդարեւ, քանի որ Հնչ-
ակեան վարիչները, առջի օրէն, յայտարարեցին, թէ
պատրաստ են քաշուելու ամէն գերակշիռ դերէ, եթէ
ատիկա՝ Միութեան իրականացումին համար անհրաժեշտ
պայման մը նկատուէր:

Հնչակեան վարիչներուն նպատակը յեղափոխական
կուտակցութեանց վարիչները միացնել չէր կրնար ըլլալ
բնականաբար, այլ յեղափոխական կուտակցութիւնները
րիացնել—այսինքն միացնել, ի մի ձուլել այդ կուտակ-
ցութեանց անջատօրէն ներկայացուցած բոլոր նիւթական
ու բարոյական ուժերը:

Հօ՛տ, յեղափոխական մաքառումին էութիւնն ապա-
հովող այդ տարրերուն միացումին մէջն է որ Միու-
թիւնը մեզի համար իմաստ մը տանի: Վարիչները մի-
անալով, քով քովի գալով, իրարու երես նայելով՝ ինչ
պիտի կրնային ընել, առանց կուտակցական զանգուած-
ներու ձուլումին:

Արդ, Դրութեան վարձկան՝ հանրային թունաւու-
րիչները պիտի կրնան երբէք յուսալ—առանց յիմարա-
նօց առաջնորդուի թախանձելու—թէ կարելի ըլլայ իրենց
ամբողջ Հնչակեան կուտակցութիւնը, ամբողջ Հնչակեան
Քանգուածը ցեխոտել՝ Միութիւնը չուզող իրենց տէ-
րերուն պատրական չքմեղանք մը հայթայթելու համար:
Ո՛չ, անշուշտ: Ատանկ հսկայ այլանդակութիւն մը ի-
րենցմէ էն զիւհարն ալ պիտի չհամարձակէր երագելու
Ռւրի՞ն:

Ինչու ճշակտոր ելլել Հնչակեան վարիչները
ձեռոնքու ախտաւոր ցնորքով, երբ անոնք ինքնաբերաբար

կը յայտարարեն, թէ իրենցմէ հեռու, անդին, ուրիշ
զոներ պէտք է զարնել, գտնելու համար այնպիսի
մարդիկ, որ ընդունակ ըլլան իրենց անձնական ուսմիկ
ու զողահար տեսակէտէն առաջնորդուիլ Միութեան
Խնդրին, ինչպէս ամէն հանրային կենսական խնդրի մէջ:

ԶԻ ՄՈՒՆԱՆՔ

Ոչ մէկուն համար զաղտնիք մըն է, թէ ճնշուած,
հարստահարուած ու հալածուած ժողովուրդներ ազա-
տութեան ու անկախութեան հասած են և կը հասնին
բռնի, օտիպողական միջոցներով, յեղափոխական
գործով:

Պատմութեան մէջ նշանակուած չենք գտնել ազգ
մը՝ օտար ու բռնաւոր լուծի տակ կաշկանդուած՝ որ
կարողացած ըլլայ բարենորոգում կամ ինքնավարութիւն
ձեռք ձգել՝ միմիայն դիւանագիտական շրջանակներու
զոները բաղխելով, աղերասգիր պտտցնելով:

Անմտութիւն է օպատել որ տիրապետող ու ճնշող
կառավարութիւն մը ինքնաթափօրէն իր հպատակ-
ստրուկներուն դրութիւնը բարելաւել փորձէ: Ամէն
բռնաւոր կառավարութիւն՝ իր շահը՝ իր գոյութիւնը
նոյն իսկ, կը փնտռէ, կը տեսնէ զլիւարաբար այն
անարգար ու անողոք միջոցներուն մէջ, որոնք իրեն
հնարաւորութիւն կուտան ստրկութիւնը խորաբամտ
տարածել ու ատանկով իսկ կեղեքել, շահագործել ժո-
ղովուրդին մասաւոր, բարօրական, ֆիզիքական բոլոր կա-
րողութիւններն ու ընդունակութիւնները:

Մասնաւորելով մեր խօսքը հայ ազգին վրայ, փու-
թանք անմիջապէս ըսել որ անիկա՝ տասնեակ տարի-
ներու դառն փորձառութիւններով՝ խորապէս և անդառ-
նալիօրէն համոզուած է այն պարզ ու անժխտելի ճշ-
մարտութեան, թէ օտար տէրութիւնները յիշատակա-
գիրներու ազդեցութեան տակ չէ որ պիտի մղուին
նպատատար ու վճռական միջամտութիւն մը փորձելու:
Ոչ մէկ բան կրնայ պետութեանց ուշադրութիւնը գրա-
ւել, եթէ անոնց շահերը վտանգող հանգամանք մը
չունի և կամ դէթ ամենաշնչին շահու մը հմայքը չի
կրնար ներկայացնել:

Հայ ժողովուրդին վերջնական և անխուսափելի մահը
կ'ընկօի ճիշդ այն օրէն—ու ատիկա շատ ըսինք— երբ
իր միակ յոյժը պետութեանց բարեացակամութեանը
վրայ դրած՝ կը հեռանայ յեղափոխական գործունէու-
թեան ճամբէն:

Պերլինի դաշնադրութեան ՅԱրդ յօդուած մը կայ,

իրաւ, որ հայկական խնդիրը միջազգային իրաւունքի կարգն անցուցած է եւ որով թիրք կառավարութիւնը պարտականութիւն կրօտանձնէ բարենորոգումներ մտ- ցնել Հայաստանի մէջ և հայ ժողովուրդի ահաւոր ու անդադրում տառապանքներուն, զրկանքներուն ու կե- ղեցումներուն վերջ մը տալ:

Այդ բարեկարգութիւններու գործադրութիւնը պա- հանջելու, անոր վրայ հսկելու հանգիստաւոր խոստումը ըրած են եւրոպական պետութիւնները, որոնք այսօր ամէն բան մոռցած ըլլալ կը թուին: Անոնք իրենց այդ խոստումը պիտի յիշեն միայն այն ժամանակ, երբ պէտք ունենան Երլազդի վրայ իրենց շահերուն տեսակէտով ճշոււմ մը բանեցնելու: Իւրաքանչիւրն իր կարգին կը սկսի հայասիրութիւն կեղծել, արդարութեան ախոյեան դառնալ, և «Պեղինի դաշնագրութիւն», «հայկական բարենորոգում» բառերը իր շրթունքէն կախած՝ օպառ- նալից ներկայանալ սուլթանին, երբ նպատակ ունի անոր պոչէն մագ մը փրցնել իր հաշուոյն:

Ու եթէ փճանայ, բնաջինջ իսկ դառնայ հայ ցեղը, ոչ ոք կը շարժի, առանց սեփական շահու մը ապահո- վութիւնը նախապէս երաշխաւորած տեսնելու, կամ սե- փական կորուստի մը առաջն առնել հարկադրուած ը- լալու:

Հայ ժողովուրդը, հայ յեղափոխականը այս գի- տակցութեան հասնելու համար պէտք չունի բնա պատմութիւններ քրքրելու:

1895 թուականի անցքերը միայն ալքի առաջ ունենալը բաւական է: Մասնաւորապէս Անգլիոյ եւ Ռուսիոյ սճրագործ քաղաքականութիւնները՝ իրենց բո- յոր մեքենայութեամբն ու մեղսակցութեամբը պարզուած՝ զիւանագիտական միջոցներու ամենէն եռանդոտ ու միամիտ-կուսակիցներուն մտքերն անգամ թունդ հանե- ցին, եւ զերազանցօրէն հաստատեցին այն յաւիտենական ճշմարտութիւնը, թէ եւրոպական զիւանագիտութիւնը կը ձգտի շահագործել մինչեւ իսկ արիւններու մէջ խեղ- զուող ցեղի մը սարօսփներն ու զժոխային տազնապ- ները:

Եւ չիկայ աւելի ընդվզեցուցիչ, աւելի անբարոյա- կան, աւելի հրէշային արարք մը, քան եւրոպական պետութեանց այն պաշտօնական խաբէութիւնը, որով զրահաւորուած՝ մարդկութեան, քաղաքակրթութեան, քրիստոնէութեան եւ զեռ ուրիշ ամէն նուիրական զգա- ցումներու անունով կը վազեն հօն՝ ուր, իրապէս, օտ- թով ձեռքով նետուած են միմիայն իրենց մէկ հաշիւը կարգադրելու, իրենց քաղաքական մէկ հակառակոր- դին այս կամ այն ծրագիրը ջուրը ձգելու մտահո- զութեամբ:

Քանի քանի առիթներով Անգլիան ինքզինքը հայ- կական հարցով ամենէն աւելի հետաքրքրուող մը ցոյց տուաւ: Սան Ստեփանօի դաշնագրութեան ատեն տակն

ու վրայ եղաւ, Պեղինի համաւաւոր յօդուածին խրժ- բագրութեան մէջ է՛ն մեծ դերը խաղաց, կիպրոսի պաշ- նագրութեան մէջ ալ հայկական խնդիրը չի մոռցաւ, ու այս ամենը միայն անոր համար որ ինպատար իր շահերուն կարող ըլլայ Ռուսիոյ օտնձգութիւններուն արգելք հանդիսանալ, անդամալուծել զանի, և Հայաս- տանի վերաբերութեամբ անոր քաղաքական դիտումները խանդարել:

Եւ եթէ Հայաստանի վերջին խառնակութեանց մի- ջոցին ինքը եղաւ նորէն հայկական հարցը յուզողներէն առաջինը, պատճառը հայասիրութիւնը չէր, այլ՝ իր կրած երկիւղը, թէ հայկական զէպքերը կրնան գուցէ միջազգային ընդհարում մը առաջ բերել և թէ՛ մանա-ւանդ, Ռուսիա կրնայ գործնական միջամտութիւն մը ունենալ:

1895ին, երբ Հայաստանը կ'արիւնստէր աշխարհիօ ամենէն պճալի ոճքագործին հրամանով, երբ հայ կտրիճներ կախաղան կը բարձրանային, հայ կիներուն փորէն երախաները օպաննած դուրս կը հանէին, երբ ամբողջ ժողովուրդը մը կը խօղխողուէր, աօղին՝ Անգլիոյ պետական մարդերէն մէկը, Տէլլընչիէի Գուքսը, որ խորհրդարանի նախագահն էր, խօսելով հանդէսի մը մէջ, ցաւ կը յայտնէր, կուրծքը կը կոծէր, ո՛չ թէ ու- ռովհետեւ Հայաստանի մէջ անլուր ու անպատիժ բռու- նաբարոյւններ, զազանութիւններ կը կատարուէին, այլ՝ որովհետեւ քաղաքական անհանգստութեան պատճառով ներքին եւ արտաքին արժէթուղթերու առեւտուրը շատ դանդաղ կ'երթար...:

Ու երբ խօսք կ'անցնէր, որ Հայաստանի մէջ թիրք պաշտօնեաներու տեղ հայեր նշանակուին, Լօրտ Սօ- լըզպըրին հակառակեցաւ, ո՛չ թէ հայկական նահանգ- ներուն մէջ իր մէկ շահը վտանգելու երկիւղով մը, այլ պարզապէս իր Հնդկաստանի մահմետականներուն հա- ճելի ըլլալու և անոնց ցոյց տալու համար, թէ Անգլիան զանազանութիւն չի գնէր իսլամին և քրիստոնէային միջև:

Նուազ շիլ եւ նուազ անարգ չեղաւ անշուշտ Ռուսիոյ ընթացքը:

Ահաօտարակ ուստերուն համար «հայկական հարց»ը շատ վրդովիչ նշանակութիւն ունի:

«Հայկական հարց»ը ո՛չ թէ հայաստանի այլ հայերու հարց մըն է, կրօնն անոնք, հայերու՝ որոնք կ'ապրին թրքական նահանգներու մէջ, Արարատի կուրծքին վրայ, Պարսից օահմանները, Էրզրումի և Թուր- քիայի ամեն կողմերը:

Այս տեսակէտէն գատելով Ռուս օրագրողները պըն- դած են յաճախ, թէ հայկական հարցը ո՛չ թէ նա- հանդներու, այլ՝ ընդհանուր եւրոպական հարց մըն է: Ու այս պատճառը մէջ կը նետեն ամեն անգամ որ Ռուսիոյ ժայրայեղ զգուշաւորութիւնը կամ չկա- մութիւնը արդարացնելու պէտք մը զգան: Ռուսիոյ

աչքին, « Հայաստանը հրդեհ ձգող զրացի մըն է՝ որուն կը յօտենայ ծայրայեղ անհանգստութեամբ ու միշտ անկէ վտանգուելու կանխակալ կարծիքով:

ԾՅԻ կոտորածներուն ատենն էր, Հայկական խնդրին բռնկած միջոցին գարձեալ, երբ Կ. Պոլսոյ Ռուսական դեսպան Նելիտովի կինը՝ «Տէլլի Բրոնիելլ»ին մէջ իր ծանօթ նամակով, առանց տիեզերական խղճմտանքը վրդովող զազանութիւններէն զոնէ սարսուռ մը զգալու, ամենայն պաղարինութեամբ յայտարարեց, թէ Հայերուն համար նահանգային վարչութեան ծրագիր մը տալու վճիռը ա՛յն է, ինչ որ պիտի ըլլար եւրոպայի հրէաներուն վիճակը բարելաւել փորձել կամ լեհական նահանգներուն համար ըֆօրմներ ծրագրել:

Ռուսաստանը, կը գրէր Տիկին Օ. Ա. Նովիկովան, չի կրնար արեւելքի մէջ ամէն բան մտնալ Հայերուն համար. այն տեղ ուրիշ քրիստոնէայ ցեղեր ալ կան որոնք աւելի մօտ են մեզի: Հայերը ո՛չ արիւնով են մեզի մօտ, և ո՛չ ալ հաւատքով...:

Ու աօրկա կնկան մը անհատական կարծիքը չէ: Այսպէս խորհել, այսպէս յայտարարել կը թելադրէ իր գործակատարներուն ա՛յն Ռուսիան, որուն կողմէն օսկայն իշխան Գորչակով՝ 1878 Յուլիո Տի Գոնկրէին մէջ հետեւեալ առաջարկը կը ներկայացներ:

«Քանի որ եւրոպան հանդիսաւոր կերպով համաձայնած էր Պէրլինի դաշնագրին վրայ, ուրիժն դաշնագիրը ստորագրողները պարտաւոր են հսկել որ այդ պայմանները կատարուին մինչև վերջին կէտը: Պետութիւնները իրենց իրենց կը վերապահեն պէտք եղած ժամանակ իրարու հետ համաձայնիլ ինչպէս նաև միջոցներ ձեռք առնել որ եւրոպայի շահերը պաշտպանուին և տէրութեանց արժանապատուութիւնը պահպանուի»:

Այս այն Ռուսիան էր նոյնպէս որուն կողմէն Կոմս Ծուվալով զինուորական ուժի գործադրութիւնը անհրաժեշտ կը հռչակէր և կ'առաջարկէր որ պետութիւնները դաշնագրի յօդուածներուն համար հանդիսաւոր և պարտաւորեցուցիչ երաշխաւորութիւն տան:

Այս օրինանկերը կարելի է տասնապատկել, միշտ հաստատելու համար, թէ բոլոր դաշնագիրները ոչ ինչ են եւրոպական դիւանագիտութեան մօտ, որ յանցաւոր դատաւորութիւն մը, հակամարդկային մեղսակցութիւն մը միայն ներկայացուց՝ մեր արիւնով պահպանուող համար քանի մը զրամատէրներու անհատական շահերը:

Եւրոպան՝ իր պատուսյն վրայ երդուընցած՝ եթէ հարիւրաւոր թուղթեր ալ ստորագրէ, և բարենբրոզման անվերջ ծրագիրներ խմբադրէ, գա՛րձեալ ամենաթեթեւ քաջ մը անգամ չառնէր դէպի գործադրութիւն, մինչև որ չի հարկադրո՞ւթի, չստիպո՞ւթի, յեղափոխական բռնի ուժով:

Ու երբ ազգ մը գործնականապէս ցոյց կուտայ իր ընդդիմութեան աննուաճ ուժը, երբ կը մարմնա-

ւորէ ան յեղափոխական ստիւնը, յարատև ու ամէնուն հանգիստը վրդովող գործունէութիւն մը, այն ատեն, մի և նոյն Եւրոպան՝ առանց նոյն իսկ դաշնագիրներ գտորագրած ըլլալու՝ չորս ոտքով կը վազէ զոհացում մը տալ ապօտաժ ժողովուրդին: Այսպէս կը վկայէ, այսպէս կը հաստատէ մեզի Պօսնայի, Լիբանանի և ուրիշ ազատագրուած երկիրներու պատմութիւնը:

Ինչ որ ալ ըլլայ մեծ պետութեանց դիւանագիտութիւնը, անկարելի է օսկայն յաւակնիլ թէ հայկական հարցը կրնայ ինքնին լուծուիլ՝ առանց եւրոպական ո՛ր և է միջամտութեան:

Մենք մեր դէմն ունինք, ուրեմն ո՛չ միայն թշնամի տածիկը, այլ նաև եւրոպան որ չուզէր տակաւին Սուլթանի սճրագործ կատաղութիւնը օանձահարել:

Տաճիկը կը մերժէ մեզի տալ՝ ինչ որ յափշտակած է մեզմէ, ինչ որ մեր անբանարարելի, անվիճելի իրաւունքն է:

Եւրոպան նոյն պէս կը մերժէ բաւարարութիւն տալ մեր պահանջներուն, զորս ճանչցած, վաւերացուցած է մեկէ աւելի անգամներ:

Երկուքին հետ է մեր գործը, ո՛չ մէկը կրնանք անտեսել, ոչ ալ միւսը:

Եւ ամեն անգամ որ աօրթը կը ներկայանայ, եւրոպային առջեւ ալ կը զնննք մեր ժողովուրդին անմիջական պահանջները: Բայց անոնց իրականացումը կը յուսանք միմիայն մենք մեզմէ: Մեր յեղափոխական գործն է որ պիտի հարկադրէ Եւրոպան գործադրութեան զննել ի՛ր իսկ խոտուածները, զորս յարգելու եւ յարգել տալու համար որոշ պարտականութիւններ ստանձնած է արգէն:

Հակառակ ալ չենք հայկական դատը Եւրոպային ծանօթացնելու ծրագրին՝ ո՛չ ալ հանրային կարծիքը կ'արհամարհենք, հանրային կարծիքը՝ որ իր ամենէն զրգուած վիճակին մէջ իսկ զժազղաբար չի կրցաւ ազդել խորհրդարաններուն վրայ, ուսկից միևնոյն յանկերգը նետեցին Հայաստանը շանթահարող վայրագութիւններէն սրտմտած ժողովուրդին երեսին՝ միևնոյն անպատկառ շնականութեամբ:

«Մենք չենք կրնար գործել մեր երկրի շահերուն դէմ, որոնք վեր են ամէն մարդասիրական զգացումներէ»:

Չենք կրնար ուրանալ որ յունական անկախութեան կոիւն ժամանակը, եւրոպական հանրային կարծիքը մեծ դեր կատարեց:

Եւրոպական հասարակութեանց անգիտակցութիւնը չափէն աւելի կը զիւրացնէ պետութեանց անշարժ ու կամաւոր ձգձգումները: Մանաւանդ՝ ժողովրդային ընդհանուր հակակրօնութիւն մը կրնայ շատ աննպաստ հետեւանքներ արտադրել:

Ասոր համար է որ Սուլթանի կառավարութիւնը՝ Հայաստանի, Մակեդոնիոյ, Ալպանիոյ, և ուրիշ տեղերու մէջ իգործ դրուած թրքական ահաւոր խտրութիւնները շարունակ՝ ըմբոստացնող խեղկատակութեամբ մը՝ բոլորովին տարբեր գոյներով ներկայացնել կը նշկրտի: Ոչ ասիկա՝ ո՛չ միայն լոկ իրողութիւնները ծածկելու ծիծաղաշարժ յամառութեամբ, հապա նակ ընդհանուրին պժգանքը հրաւիրելու համար, որպէս թէ ա՛յն ցեղերուն վրայ, որոնք՝ թշուառութեան ու բռնութեան բոլոր հրէշային արհաւիրքները իրենց կաշիին վրայ կրելով՝ վե՛րջապէս, չեն ուզեր իրենց դահիճին զարշապարին տակ գալարուելով օստկիլ, ու սաքի կանգնած՝ մարդկային ամենատարրական իրաւունքներու տիրացումին կը հետապնդին անվախօրէն:

Այս կարևոր տեսակէտէն դատելով՝ անպէտ ու ապարդիւն չենք նկատեր ա՛յնպիսի պարբերական հրատարակութիւններ, որոնք կոչուած են Հայաստանի օրուան վիճակը պարզել, հայոց պահանջները բացատրել, ու մանաւանդ՝ հայ ցեղին ու հայկական հարցին շուրջ պատահած նպատակաւոր խժժումները ու վճարուած ստութիւնները մերկացնել:

Բայց հայ ժողովուրդը մտքէն իսկ անցնելու չէ, թէ Յեղափոխութեան հարկադրած պարտականութիւնները կատարուած լինեցած կըլլան ատով: Երբէ՛ք:

Այլպիսի դիրին ու անվտանգ աշխատութիւն մը յանձն կանոնեն—աւելի կամ նուազ յարմարութեամբ և յաճախ աչք ծակող ձախաւերութեամբ—մինչև իսկ մարդիկ՝ որոնք, որտանց կ'ատեն յեղափոխութիւնը, բայց չեն յանդգնիր իրենց բովանդակ մաղձը հրապարակաւ թափել անոր պէժ, ու կուզեն իմաստուն հայրենասէրի աժան համբաւ մը շինել՝ որպէսզի երեսունենան քանիմը հարուստներու զոնները պարբերաբար ձեռք առնելով ապրելու:

Պարզապէս հայկական գատին պէժ պաւածանած կըլլան անոնք, որ զօհողութիւններէ խուսափելու մտահոգութեամբ մը, իրենց ժանգոտ խիղճը լռեցնելով, կը յամառին դեռ պնդել, թէ ի նպատակ հայկական գատին բրօքսկանդ մը միայն՝ կրնայ մեր առջև բանալ և հարթել ազգային փրկութեան ֆորժին մեծ և պժուարին ճամբան:

Յեղափոխական նպատակալարմար գործն է միայն որ նոյնպէս կրնայ ուշադրութիւն հրաւիրել մեր խօսքերուն ու գիրերուն վրայ: Առանց զօհողութեան, առանց բռնի միջոցներու, առանց գործնական յեղափոխութեան ոչինչ կրնայ նշանակութիւն ունենալ ո՛չ սուլթանին, ո՛չ ալ եւրոպային առջև:

Ասիկա մտնալու շնորհ: Ու եթէ հայ ազգը չուզէր իր գոյութիւնը շնչուած տեսնել, ժամանակն է որ յեղափոխական գործին շուրջը հաւաքուի, կազմակերպուի՝

որպէս զի, վաղը, իր պատակաւորներուն արտագրած տխուր հետեւանքները յանկարծակի չբերեն իրենք զարձեռալ:

Կուտ, կարգապահ ու միացած ուժերով քաշել պէտք է պէպի նոյն նպատակը, միևնոյն անարգ թշնամիին դէմ: Ու հայ ժողովուրդին՝ մասնաւորապէս հայ երիտասարդութեան՝ պարտականութիւնն է ամէն բանէ առաջ ու ամէն բանէ աւելի ուժ առլ հայ յեղափոխական կրօնին հզօրացմանն ու տեսականութեան:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀՆՁՁԿԵԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԵՍԸ

Պոսթոն, 17 Մայիս, 1902

Պոսթոն, և իր շրջակայի վեց Հնչակեան մասնաճիւղերը միասին, Հնչակեան Միութեան հանդէսը տօնեցին այսօր, ազատութեան այս հինաւորց ուտանին մէջ:

Ամերիկահայ գաղթականութեան համար նմանը չտեսնուած երեւոյթ մըն էր, որ տեղի կ'ունենար:

Իրիկուան ժամը վեցէն սկսեալ, բազմութիւնը սրահ կը վազէր, խուռներամ շարքերով: Հեռաւոր քաղաքներէ բազմաթիւ հայեր Պոսթոն փութացած էին արդէն, առջի օրէն իսկ: Հնչակեան կարգադիր Յանձնախումբը վարձեր էր քաղաքին մեծագոյն ժողովարահներէն մին, որ հազար հօգիէ աւելի ներկայութեան մը համար նստարաններ ունէր: Ու հազար հայ իրարու ջով Հաւաքելը պժուարին, զրգթէ անյուսալի բան մը կը կարծուէր: Երկու հազարի մօտ բազմութիւն մը, ամէն հասակէ ու սեռէ, սրահին դռնէն ներս կը խուժէր ժամանակէն առաջ, աթոռ մը գրաւելու տենջանքով: Հնչակեան Յանձնախումբը՝ այդ անալ կընկալ մարդկային հոսանքիէ առջև՝ ափ ի բերան կը մնար: Հարիւրաւորներ սաքի վրայ կենալ ստիպուած էին, ու շատեք ալ սրահին գուռը կը պատէին, ներս մտնելու անիրականալի ըղձանքով:

Հայ խօսողներէն զատ, հրաւիրուած էին նաեւ ամերիկացի խօսողներ, որոնց երկուքը՝ յարգելի Էտուըրտ Գլէմէնզ, տեղւոյս է՛ն նշանաւոր թերթերէն՝ «Պոսթըն Թրանսքրիբըր» խմբագիրը և միւսը՝ համբաւաւոր ազատական խօսող՝ Ուիլերմ կերիտըն, անձամբ պատաս

խանած էին:

Հնչակեան Յանձնախումբը բնաւ ջանք չէր խնայած սրահը պէտք եղած շքեղութեամբ զարդարելու: Բեմին խորանաձեւ կեդրոնէն կախուած էր ձեռագործ կարմիր ծաղիկներով կանաչ պատտառակալի վրայ խոշոր տառերով յորինուած ՀՆԶԱԿ անունը, որուն վրայ կամարաձեւ կը բարձրանար «Ազատութիւն կամ Մահ» վերտառութիւնը:

Ժամը ութն էր, և տակաւին ժողովուրդին հոսանքը չէր դադարած: Ներքը անհամբեր կը ծափահարէին ժողովի բացուելուն համար, ու դուրսէն նորեկները իրենց ոտքը դնելու տեղ մը կը փնտռէին:

Ժողովը բացուեցաւ ամերիկական ազգային նուագով: Նուագախումբ մը վարձուած էր, հանդէսին փայլը կատարեալ ընելու համար:

Ժողովին ատենապետ՝ Պ. Կ. Փափազեան կարդաց նամակները այն հրաւիրեալ նշանաւոր ամերիկացիներուն, որոնք՝ հակառակ իրենց բաղձանքին՝ չէին կրցած ներկայ գտնուիլ այս հանդէսին:

Նշանաւոր քարոզիչ՝ Էտուրթ Նորթըն կը գրէր. «Դուք և շատ ուրիշներ՝ հաւատար խանդով՝ ազնիւ ջանքեր կ'ընէք կոր հայկական դատին համար: Ոչ թէ միայն լաւ արդիւնք պիտի ունենայ ձեր հայրենասիրական ընկերութիւններու շարունակած այս մասնաւոր շարժումը, այլ ես կը հաւատամ, թէ ամբողջ աշխարհին մէջ՝ ժողովուրդային ընդհանուր յուզում մը՝ տիեզերական օգնութիւն պիտի բերէ: Ազատութեան ոգին ամենուրեք կը տիրապետէ որ չի կրնար ճնշուիլ:»

Պօսթոնի քաղաքապետ Փաթրիք Քալլինչ ի միջի ալլոց կը յարէր. «Կը շնորհաւորեմ ձեր ժողովուրդը իր սերտ միութեանը համար, որ կը նշանակէ զօրութիւն և յառաջդիմութիւն: Մաղթելով ձեր կազմակերպութեան ու շարժումին ամէն յաջողութիւն... և այլն»:

Համբաւաւոր միադաւան քարոզիչ՝ Էտուրթ Նորթըն կը գրէր. «Ինչպէս գիտէք, մեծ համակրանքով կը դիտեմ ամէն ջանք, որ հայ տարբեր մարմինները կը միացնէ իրարու իրենց այստեղի գործին մէջ, որ շատ մեծ է»:

Հոչակաւոր ծերակուտական եւ բռնութեան տակ ճնշուող ժողովուրդներու պատին է՛ն մեծ ախոյեաննեւրէն, ծերունի Ճորճ Ֆ. Հօր տեսակ մը խանդաղատանքով խօսելով տեղւոյս հայ գաղթականութեան վրայ կը շարունակէր. «Ուրախ եմ ողջունելու այս մարդիկը (Հայերը) մեր գրօշին ծալքերուն տակ, որ փառք ու պատիւ կը բերեն ամերիկեան քաղաքացիութեան...: Բարախ եմ տեղեկանալու ձեր նամակէն, թէ բռնութենէն ճողովորդ Հայերը կը ձգտին ազատելու իրենց Երկրի եղբայրները այն յոռի վարչութիւնէն, որուն տակ իրենց տառապեցան: Անոնք պէտք չէ մոռնան մարդկութեան և ազատութեան այն լայն սկզբունքները, որոնք ապաստանն ու պաշտպան

նրն են ամէն ազգերու, ամէն ցեղերու և ամէն երկիրներու»:

Ատենապետը կարդաց նաև Միութիւնը ողջունող այն հեռագիրները, որ Ամերիկայի Հնչակեան մասնաճիւղերու, ինչպէս Հնչակեան Կուսակցութեան համակիրներու կողմէն եկած, դիզուած էին սեղանին վրայ:

Լօնտօնէն, միացեալ Կեդրոնական Վարչութեան կողմէ եկած հեռագիրը ելեքտրականացուց ամբողջ հանդիսականները, որոնք անընդհատ կը ծափահարէին և տեսակ մը ջղաձգութեամբ կը պոռային, կը պոռային, իրենց ձեռքի հայկական եռագոյն դրօշակները շարժելով:

Տեղւոյս առաջնորդ, Գեր. Յ. Եպիսկոպոս Սարաճեան ևս յատուկ հեռագրով մը, կը շնորհաւորէր Միութիւնը:

Պ. Փափազեան, կարճ յառաջաբանով մը ժողովին նպատակը բացատրելէ վերջ, ներկայ օտարազգի խօսողները յաջորդաբար բեմ հրաւիրեց: Երկուքն ալ տեղային և օտար կառավարութիւններու ներկայ դրութիւնը կծու կերպով քննադատեցին և ցոյց տուին հայերուն, թէ օտարի վրայ յոյս դնելը մեծ յուսախափութիւններու կը մատնէ զիրենց և թէ մեր դատը մենէ զատ ոչ ոք պիտի կրնար կարգադրել:

Առաջին հայ խօսողն ելաւ Նիւ-Եորքի հովիւ Հայր Ղևոնդ Վարդապետ Մարգուկեանը: Իր ուրախութիւնը յայտնեց Հնչակեան Միութեան մասին և ի միջի ալլոց նկատել տուաւ, թէ հայ յեղափոխականները չմիանալու կենսական պատճառներ չէին կրնար ունենալ: Հնչակեան այս Միութիւնը, ըսաւ հայր սուրբը, երբէք մեզ չպիտի շփացնէ, մեր ընկրթ գործերուն ամենափոքրիկն է ան: Նախատինքները, անուանարկութիւնները, զրպարտութիւններն ու մերտնջները միանգամ ընդ միշտ պէտք է վերնան: Մենք նախատելիք, կոռեւիք ուրիշ մարդ ունինք, հասարակաց թշնամին, թուրք կառավարութիւնը, որուն դէմ միայն պէտք է դարձնենք մեր ամբողջ զէնքերը ու կեդրոնացած ուժով մը կոռիւնք անոր դէմ:»

Կարճատեւ, բայց վերջին աստիճան յուզիչ ու օրրօտաշարժ ներկայացուց մը տեղի ունեցաւ: Տիկին Վ. Թումասեան, սուգի զգեստներու մէջ փաթթուած, մազերն ուտերն ի վար ցիր ու ցան, ոտքերը հատտ, ժանգօտ շղթաներով պրկուած, իբրեւ Մայր Հայաստանի լցուած ոգին թատերաբեմին վրայ օտարազգեցիկ դիւքով մը կեցած էր, երբ վարագոյրը բացուեցաւ: Մահացող լուսութեան մը մէջ, տիկինը, շատ որոշ եւ համարձակ առողջանութեամբ, իր կօրսուած զաւիւրներուն վրայ կ'ողբար յուսահատ ու իր շղթաները կը զետնահարէր՝ երբ օտարերկրեայ խորխոր ձայն մը զ

զանգակի յաջորդական զօղանջներով, ազատութեան արշալոյսին ծագումը կ'աւետեր անոր: Յուսակտուր հեծկըլտանքներ կը խեղդուէին Մայր Հայաստանի կոկորդին մէջ, երբ յանկարծ շեփորի մը ձայնէն առաջնորդուած՝ դուրս թռան հայկական զինուորներու շարքեր, երգելով «Ի զէն, Հայեր, ի սուր և ի հրացան» երգը: Յետոյ փշրեցին, խորտակեցին Մայր Հայաստանի շղթաները, հանդիսականներու անվերջ զոռուներուն մէջ:

Երկրորդ արարուածին՝ Մայր Հայաստան, պճրկնաւոր զգեստներ հագած՝ հին դիցաբանական աստուածուհիներու երեսոյթով, նորէն բեմ եկաւ: Այս անգամ անթառամ ծաղիկներէ յօշիւուած պսակ մը ունէր ձեռքին մէջ, ու շատ յուշիկ քալելով գնաց այդ պսակը զետեղել՝ զինքը ազատող եւ իրեն համար ինկած հերոսներու կոթողի մը վրայ: Հանդիսականները ջերմեանդ յուզումի մը մէջ քարացած՝ շունչ առնելու իսկ կ'ըզուշանային, չխանգարելու համար կարծես կոթողին տակ հանդիզ նուիրական ոսկորներուն ջունը:

Երկրորդ հայ ատենախօսն էր Պ. Գարեգին Չիթճեան: Նախընթաց տեսարանին ազդեցութեան տակ, և այդքան ահագին բազմութեան մը ներկայութենէն յուզուած՝ մեր նշանաւոր բեմադրող իր ատենախօսութեան առաջին բառերէն՝ յափշտակուած կ'երեւէր արդէն: Իր խօսքերը ժողովարարահին մէջ խոնուած հայութեան որտին խորը գամելու խանդավառ վճականութեամբ մը, իր ձայնին ամբողջ ուժովը կ'որոտար:

«Մենք միացանք, գրկախառնուեցանք, համարուեցանք, մոռնալով տխուր անցեալը, թաղելով անձնական պզտիկ նկատումները, գծում ետականութիւնները, միացանք, որովհետեւ մեր զէմը միացած ուժով թշնամի մը ունինք: Ու հոս չպիտի կենանք, վաղը պիտի միանանք՝ ինչ զնով եւ ինչ կերպով ալ ըլլալ՝ Դաշնակցականներուն, Արմէնականներուն, չէզոք անունով ներկայացող հայ յեղափոխականներուն... ամբողջ Հայութիւնը պիտի միանայ...»:

Հոս հանդիսականները չթողուցին որ ատենախօսը շարունակէր: Ամենքը մէկ, իրենց աթոռներէն վեր նետուեցան եւ իրենց բողոքները բարձրացնելով, աննկարագրելի յափշտակութեան մը մէջ, սկսան պոռալ, ծափահարել, հաւանութեան ու անվերապահ կամարութեան աղաղակներ արձակել: Ու սրահը կը թնդար իր հիմերէն:

Յետոյ, Պ. Յ. Սարկաւազեան, Սասունցիի տարազներով բեմ եկաւ ու խլացուցիչ ծափահարութիւններու տակ, սկսաւ Տալիօրիկի կտրիճին երգը երգել: Մենք զմեզ Մարաթուն և Յրոֆըճաբար կարծեցինք, վայրկեան մը, ու լեռնաշատ Սասունի անտառապատ բլուրները մեր ներքնատես աչքերուն առջեւ պատկերացան: Այնքան կենդանի ու ցնցող էին Պ. Սարկա-

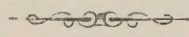
ւազեանի շեշտերը, որ հանդիսականները կրկին բեմ հրափրեցին զինքը և իրենց ծափահարութիւններուն շառաչին տակ ետ զրկեցին:

Հանդէսին փայլերէն մին Փրօվիտէնսի հայ զինուորական խումբին մարզանքն էր: Քանի մը տասնեակներէ կազմուած առոյգ կտրիճ երկտասարդներ են ասոնք: Չինուորական մարզանքը իրենց կեանքին էն կարևոր գործն ըրած են ու հոգով մարմնով նուիրուած են անոր, որ մը հայրենի հողին վրայ իրենց զէնքերը խաղցնելու տենջանքով վառուած:

Ամբրիկայի զինուորական տարազով՝ բեմ կուգան ասոնք: Իրենց հարիւրապետին հրամանները, հազիւ շրթներէն թռած՝ իրենց շարժումները կը կատարուին մեքենական, միօրինակ ճշգրութեամբ: Չէնքը իրենց ձեռքին կը հնազանդի, ինչպէս ասեղը մագնիսին: Իրենց վազքին, զինախաղութեան ու մարմնամարզութեան մէջ այնքան ճկուն, ճապուկ ու ճարպիկ են որ հանդիսականները զարմացական բացազանութիւններով կը քարանան ու յետոյ, զմալլած՝ կը ծափեն ու կը ծափեն: Հայաստանի ազատութեան արշալոյսն է, զօր ընդնշմարել կը թուին կարծես՝ սրուն վրայէն որ մը նոյն այդ զինուորները վեր պիտի առնեն, պիտի փշրեն բոնութեան ձգած թանձր շղթաները:

Ժամանակը ուշ ըլլալուն պատճառաւ, Պ. Ատեւնապետը ոտիպուեցաւ յայտագրին շատ մը մասերը յապաւել, և խօսելու հրափրուածներէն՝ Պ. Սմբատ Ռոստիկեան քանի մը հակիրճ խօսքերով միայն բաւականացաւ:

Կէս զիշերին ժօտ էր, երբ Ժողովը փակուեցաւ: Հանդիսականներէն շատերը կարծես չէին ուզեր բաժնուիլ: Ամենքն ալ կը տենջային որ այդ անմասն ու ազնիւ խանդավառութիւնը տեւական ըլլայ, և մեկնումի պահուն երազացնորներու պէս, դեռ ետեւին կը դառնային ու կը փորձուէին վերջին ակնարկ մըն ալ ձգել լուսազարդ սրահին, ստուգելու համար, թէ իրապէս հանդէսը վերջացած էր:

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԴՐՕՇԻՆ

Ընդվզո՞ւմի փորորկին մէջ փրկարար՝
 Կոչս ու խրոխտ՝ ո՛վ անդրանիկ զրօշակ,
 Սառանեցար, տարածուեցար, խոյացար,
 Պղծութեան դեմ՝ Գեղեցկութի՛ն հերարձակ:

Կարմիր բողոք, դո՛ւն, Հայ Յառին դարասոր,
 Խորհրդանշան՝ իտեպիկն անապակ,
 Գո՞ւ հրատեր՝ դեպի Կախն անասոր
 Ազատութեան, ո՛վ Հնչակեան զրօշակ:

Այրի, խաչուած, որք Հայութեան հոգիէն
 Ո՞ր ձեռքերներն ազատարար փրցուցին
 Նոսիրական քոս պատարարը հրրեղին:
 Ի՛նչ խոչ վրեժներ քեզ դարերով ոգեցին...:

Ո՞ր ամեհի նառագն արդեօք ազատեց
 Նասարեկման ձուկատագրին Հայութեան
 Խշեակն անմահ, որուն ծայրը բարձրաբերձ՝
 Նոր առագաստ՝ պարզուեցար մեր վրան:

Նո՛ր առագաստ՝ Արեան ծովերն աշկոճ
 Դուն հեզնեցիր, բոսար կոհակ սա կոհակ...
 Բայց ծածկեցին հորիզոններ մոտք ու գոց
 Ազատութեան պայծառ ափերն սպիտակ:

Իսլամական Մահիկին դեմ երբ՝ խիզախ՝
 Քունն ցոռեցար, հսկա՛յ Գրգիս ապստամբ,
 Հայր մեկէ՛ն ցնցրուեցաւ սրտաբախ
 Ու իր հոգին ուտեցաւ ճոր գորութեամբ:

Եւ ամբոխներ, նշմարելով քեզ յանկարծ՝
 Իրենց տմոյն գլխուն վրայ՝ յաղթական՝
 Ստրկիական քունէն հազիւ սրափած՝
 Ծայրերոջ սակ հասարակի խո՛ւմբ խո՛ւմբ եկան:

Թիւրք բրանութեան Ոստանին մէջ մոյլեկան
 Կարմիր բաշըղ բօրուեցիր օր մը վսեմ
 Անդրանիկ հերոսներուն մեր վրան...
 Ու սարսեցաւ բանասոր Գահը դժխեմ:

Սյունահետեւ, ա՛յ քոս խոյանքը պանծալի
 Չը դադրեցաւ երբեք: Ու գոս սերունդներ,
 Հայրենիքի կոտորճին վրայ պաշտելի,
 Պրտըտցուցին քեզ, յաղթական, լեանէ լեւ:

Մեր Մտորատին ձեռքը քեզի տիրաբար
Տրեկեց ըմբոստ Սասնոյ բարձրերը ազատ,
Քեզի համար, Առօրեական Գաղափար,
Զոհոսեցան շատ հայրողիներ հարազատ:

Բռնութեան խոշ պարիսպներեն ալ հետո,
Միևի յետին տրտում խորշերն հայրենի,
Տեղ չի մնաց, ոտք քո ծալքերդ ահարկոտ
Վե՛ն շարժումի մը չըլլային հովանի:

Եւ վերջապէս փա՛ռքն ունեցար եզական՝
Թիւրք բռնութեան բանակին դիմ վիթխարի՝
Բարձրանալոս, ո՛վ դրօշակ Հնչակեան,
Սքանչացումը կապտեցիր աշխարհի:

Դիպագներոտ կոտին Վկա՛ն եղար դռն,
Ընդվրդումին կամառներն շերտեանդ
Համբարեցին՝ և որդեգրեց քեզ Զէյրան,—
Բռնութեան դիմ մեր ժայռ Թոյս անվրկանդ:

* * *

Բայց խենդութեան, շոտարումի ու վայրագ
Ատելութեան օր մ'անողոք, անհծուած,
Դաժանօրէն—օ՛ աղէխարշ յիշատակ—
Ախոյեաններից իսկ պատուեցի՛ն քեզ յանկարծ...:

Երկոտ կտոր ըրեն քեզի, ու անհաշտ
Բաժնուցան իրարմ, և ա՛յ զատ զատ
Տանեղոտ քեզ, վսե՛ւ ծռե՛ն, կոտի դաշտ
Փորձեցին խեղ ախոյեաններից հարազատ:

Ինչ լուս սուգեր այս պատահումը շացին
Մարտումին ձա՛մբաներուն մէջ միևնա՛կ,
Ինչ արցունքներ բանտուածներն՝ առանձին՝
Քեզի համար, ո՛վ բզբտուած դրօշակ,

Շղթաներուն վրայ իրենց քափեցին...:
Ինչքան կսկիծ, գեշ տենդերէն վերջ Հեռին,
Քեզ՝ մոլեանդ իրենց սիրոյ նախանձին
Մէջ՝ կոշորէն պատըտողներն իսկ տարին

Սրտերնուն խորը կարծրացած:—Անգո՛ւր վեր,
Զոր չի կրցաւ սպիացնել ժամանակ,
Կրժո՛ղ կարօտ գեղեցկութեանդ, կամ լո՛ւս երգ,
Որ կը կոտտար իրենց ներսը շարունակ:

Ու խղձիխայրն եղար անունց յարատև,
Հետապնդող ու մորտաքիչ յաճախանք,
Որուն ձեռքէն խոսափելոտ հեռ ի հեռ
Մեր եղբայրներն ու մենք ի գո՛ւր ձգնեցանք:

ԱՍՊԼՏԱԿՆԵՐԸ

Մ Ի Ն Ա Ս Օ Ղ Լ Ո Ր

ԺԳ.

ՄԻՋԱԴԵՊԸ

Չէրքէզ, Արթինէն զատուելէն վերջ, Խըտըրըլըխի ետեւէն անցնող կածանէն՝ ղէպի Տաւշան Տաղի ճամբայ ելաւ։ Արթինին հետ իր հանդիպումը զինքը յուսադրած, կազդուրած էր։ Իր ամբողջ տենդավառ մաքուր ապագային սեւեռուած էր ան։ Ու թաթսօի խորհրդաւոր խօսքերը իր յիշողութեան մէջ կ'անդրադանային հիմա։

— Ազատութիւնը զարբեր է վեր ոտրկացած Հայուն զուտը ափ առած է, կ'ըօեր թաթսօ յաճախ, ո՞վ առաջինը պիտի ըլլայ անոր զինուոր գրուելու։

Չէրքէզ, իր զեղչուկի պարզուկ ուղեղովը, կ'ըմբռնէր թէ իրենք էին այդ ազատութեան առաջին կամաւորները, անոր կարմիր լարշալոյսը աւետող Յեղափոխութեան յառաջապահ մարտիկները, որոնք ընդ վըզումին կենարար բաժակէն խմած՝ ու Բոնութեան ղէմ իրենց զէնքերը բարձրացուցած էին։ Թշնամիին արհնուովը ձեռուրնին ներկած՝ անոնք Մարզուան կը փութային հիմա, հո՛ն ալ արթնցնելու՝ ազգային նոր իտէպին հաւատքը, հո՛ն ալ, հայ երիտասարդութեան օրտին մէջ, բոնկցնելու՝ յեղափոխական կօիւին փրկարար կրակը։

Խըտըրըլըխի զիւղին վերը բարձրացող անտառապատ սարէն կ'անցնէր Չէրքէզ, երբ մութը կոխեց։ Անտառին ամէն ծակ ու ծուկին վարժ՝ խիտ թաւուտներու մէջէն՝ ոլոր մօլոր ճամբաներէ կը յառաջանար օրընթաց։ Առջի իրիկուն իսկ պէտք էր Չէրքէզ հասնիլ ու հոն խուսիլ հանդիպիլ։ Հակառակ իր արտորանքին, ճամբան կարծես երթալով կ'երկննար։ Արինքըրտինքի մէջ, յոգնութիւնը չէր օակայն որ զինքը այնքան կը նեղէր, որքան ժամ առաջ խուսիլն միանալու բուռն անհամբերութիւնը։ Վերջապէս լեռան գազաթն հասաւ։ Գիշերը բաւական առաջացած էր արդէն, եւ աստղերու ազօտ լոյսին տակ՝ իր առջեւ կը փռուէր թէրօ Ախանի նեղ ու խոր հովիտը, որուն կեղրոնէն գետը խուլ աղմկով մը կը Ֆշար ու կը օղար վիշապի մը օլորապտոյտ գալարումներովը։

Գիշերուան այդ պահուն, ո՛չ ոք կը համարձակէր անցնիլ հովիտին այդ մասէն։ Մէկուկէս ժամուան երկայնութեան մը վրայ, օճիրն ու օտրօափը կը տիրէին այդտեղ, ու ամէն կողմէ արինի հոտ կուզար կարծես։ Բայց Չէրքէզին համար ծանօթ տեղուանք էին ատանց։ Ինքն իսկ արհաւիրք մըն էր արդէն։

Դէպի վար, ձորամէջն իջաւ, ու լաշուտի արտի մը եզերքը, մացառին մէջ նստաւ։ Բաւական պարտաւասած էր։ Ամբողջ երեք ժամ, առանց հանգչելու, վազեմ էր։ Հոտ ժամադիր եղած էր խուսիլ։ Բայց ժամանակէն առաջ հասած ըլլալու էր, քանի որ ոչ ոք կար ու ոտքի ձայն մը անգամ չէր լսուէր՝ տակաւին։

Քիչ մը հանգիստ առնելէ վերջ, Չէրքէզ իր վեցհարուածեանը հանեց, զայն լաւ մը քննեց եւ վտահ ըլլալով որ փամփուշտները տեղերնին էին՝ իր աջ ձեռքին մէջ բոնեց զայն, ս' եւ է պատահականութեան ղէմ պատրաստ գտնուելու համար, յետոյ սկսաւ, քանի մը անգամ, վայրի անձեղի նման կռակ։ Դիմացի անտառն ու ապտոսները իր ձայնին արձագանքը տուին։ Ատեն մը սպասեց, նորէն կրկնեց, ու արձագանքէն զատ, իրեն պատասխան տուող մը չնկաւ։ Քանի մը եզրպատարներն կտրեց, ու սկսաւ հում հում կրծել։ Կրակ վառել անհնար էր, կրնար ինքզինքը մատնել, ու անօթութիւնը իր աղիքները կը գալարէր։

Վարէն՝ հառարակաց ճամբէն՝ ձիերու ստնաձայնը լսեց յանկարծ։ Քիչ մը աւելի յառաջացաւ, ու նոր բացուող առուի մը մէջ կ'իջկտեցաւ։ Ճամբան ճիշտ իր աչքին առջեւ էր։ Զիտարներուն յաջորդեց զինուած մարդերու ջոկատ մը։ Չէրքէզ ու Կիւրճի աւազակախուսբեր էին, որոնք որսի ելած էին եւ պատահական ճամբորդներու կը սպասէին, կողոպտելու համար եւ կամ տեղէ տեղ կը փոխադրուէին, կարաւանի մի զարանակալ ըլլալու։

Չոքի լաշուտը քանի մը անգամ ալ խաժնելէ վերջ, Չէրքէզ կակուղ հողին վրայ ընկնող մանեցաւ եւ պազուկ հովին զօլութեանէն թմբած՝ սկսաւ մրափել։ Քանի օրէ ի վեր քունի երես չէր տեսեր։ Մրափը խոր քունի փոխուեցաւ, ու Չէրքէզ սկսած էր խորղալ, երբ անձեղի վայնասունը զայն մէկէն արթնցուց։

Ընդստ վեր ցատքեց, աչքերը ճմովկեց ու չորսդին նայեցաւ։ Լուսինը ծագեր էր եւ թախիտ անտառը արծաթի լոյսով մը կողողէր։ Խորհրդաւոր լուսութեան մէջ ցցուած՝ Չէրքէզ իր շարժը կը դիտէր, եւ իր հեռատես աչքերէն չվրիպեցան խուսբ մը զինուած մարդոց ստուերները։ Անոնք դիմացի անտառէն վար վազեցին, զետին ձախ կողմի տափարակին վրայ բարձրացող հին պանդուխտի մը ետին անցան, ու հոտ քիչ մը սպասելէ վերջ, հապճեպով կամուրջը կտրեցին ու թէրօ Ախանի հարաւային ափունքն ի վեր մազլցելով՝ մացառուտին մէջ մտան։ Հոտ անոնցմէ մէկը կաքաւի

ձայնը հանեցս

Չէրքէզ միննոյն ձայնով պատասխանեց, ու քանի մը վայրկեան հազիւ անցած, թզուկ ծառերու և հողակոյտերու ետեւէն՝ հետզհետէ խրամատը նետուեցան Մինասը, Յովհաննէսը, Կապետը, Պաղտասարը, Օվանն ու Գեվորջը եւ եօթներորդ մը, որ Չէրքէզին բողբոջին անծանօթ էր:

—Պէտք է անտառը փութանք, փոփոսց Չէրքէզ, գազանները սրսի ելած են ու հանդիպում մը կրնայ աղէտաւոր հետեանքներ ունենալ:

Անձայն անշուշտ ասպատակները զէպի վեր, ծաներու խտութիւնը յառաջացան: Չէրքէզ մէկզի կեցած՝ զանոնք կը դիտէր: Ամենքն ալ աչքէ անցուց: Իր մշտական պարտականութիւնը սեպած էր ատու Նախախնամութենէն անոնց պահպան կարգուած ըլլալու միամիտ ու սրտաշարժ վատահալթիւնն ունէր, եւ չէր կըրնար հանդուրժել որ անոնց թիւն մէկը պակօի: Այս անգամ, կրկին եւ կրկին համարեց ու՝ զարմանք՝ հատ մը աւելի գտաւ: Հետաքրքրութեան ժամանակ չէր: Մօտալուտ վտանգի մը նախազգացումը զինքը կը խոսովէր, ու ինքն ալ աւելորդ թիւին ընկերարած՝ անտառը մտաւ:

Հազիւ թէ խորերն առաջացած էին, անորոշ ձայն մը զիրենք յանկարծ կեցուց: Ասպառակները՝ ականջներն սրած՝ մտիկ րրին: Կարծես մէկը կը մօտենար:

Մինաս, կասկածելով թէ խումբէն մէկը ետ մնացած ըլլար, սկսաւ իր մարդիկը համարել: Կասկած չի կար: Վտանգի նշանը տուաւ: Ամենքն ալ, տարբեր ուղղութեամբ, կայծակի արագութեամբ, զետին գլորեցան: Հրացաններու ընդունարանները քննեցին, փամփուշտները տեղաւորեցին, կայծկանը քաշեցին ու բունները ուսերնուն կեթնցուցած, մատուրնին փլթակին վրայ՝ կրակելու պատրաստուեցան:

Երկար սպասեցին, ու մարդ չէր երեւար: Ոտնաձայնի մը խշրտոցն էր, որ երբեմնակի կը լսուէր ու նօրէն կանգ կ'առնէր:

Լուսեա՝ Մինասի կուշտին ընկած՝ մօթին մէջէն տեսնող իր կատուիի հրավառ աչուրներովը ստուերները թափանցել կը ճգնէր ու առաջին զնակը ինքն արձակելու անզուսպ փափաքովը կ'եռար, կը հեւար:

Սեպտեմբերի պաղ հովը կը սուրար անտառին ծառերուն վրայէն: Լուսնին ճառագայթները կը մաղուէին ու տերեւներուն վրայ տեսակ մը լուսաւոր ալիք կը յօրինէին: Այդ ալիքներուն բացսփումին մէջէն Լուսեաի աչքին երեւցաւ շէրքէզի գլխարկի մը օտուերագեծը: Նախ ցնորքի մը վերագրեց այդ երեւոյթը, ու կարծելով որ իր տեսութիւնը զինքը կը խաբէր, աչքեզը օրբեց ու զանոնք լայն բացած՝ աւելի ուշադրութեամբ սեւեռեց օտուերին կողմը:

Ստուերը անշուշտ կը մօտենար:

Հովի ուժգին հոսանք մը անցաւ շուարով, ու այս անգամ, տերեւներն ու ճրիղերը արտակարգ հակուժով մը, առաջացող օտուերը երեւան բերին գրեթէ կէս մէջքէն: Չէրքէզ մըն էր, որուն հրացանին վրայ շարուող արծաթեայ օղակները լուսնին լոյսը կը ցօլացնէին:

—Կուգայ կոր, ըսաւ Լուսեան, Մինասի կողմէն խթելով, կուգայ կոր, չե՞ս տեսներ...

—Ի՞նչ կուգայ կոր, եւ ո՞ր կողմէն, հարցուց Մինաս զարմացած:

—Չէրքէզ մըն է, փոփոսց Լուսեայ, եւ տեսնելով որ անծանօթը շատ մօտեցած էր՝

—Կրակե՛մ, հարցուց ան, զէնքը երեսին առնելով: Արեան ծարաւը անոր կուրծքը կ'օտեցնէր, ու Լուսեա չէր կրնար տանիլ՝ որ մարդկային էակ մը համարձակէր՝ առանց պատուհասի՝ իր քաջերուն հետեւի, ու կրակոյններուն առաջինն ինք ըլլալ կ'օւզէր:

—Կրակե՛, կրակե՛, հրամայեց Մինաս, զգալով թէ վտանգի մը գուռն էին: Գիտեր ալ որ Լուսեան կատակ չէր ընէր, ու այդ տարօրինակ կիներ, որ երկար ամիսներ խումբին նախախնամութիւնն եղած էր՝ նոյն գերը կոչուած էր կատարել և այս պահուս:

—Փա՛նկ...

Գնդակը գուրօ թաւ մարթինին բերնէն, ու հրացանին արձագանքը՝ հազիւ մեռած դիմացի անտառին ու ապտոածներուն վրայ՝ շէրքէզի մը վայնասունը Չէրքէզի հովիտը լեցուց:

—Չսրնուեցա՛յ, մեռա՛յ, կաթիլ մը ջո՛ւր, կը պուար ան անընդատ և օրհասական գալարումներով կը տապալտէր:

—Քեզ ո՞վ ըսաւ որ անոնց հետեւս, կը հարցընէր մէկը մահամերձ շէրքէզին:

—Մինաս Օղլո՛ւն էր...

—Աւելի գէշ...

—Պէտք էր զայն բռնել...

—Լաւ բռնեցիր...

—Պաշտօնի կը հասնէինք...

—Աղէկ պաշտօնի հասար...

—Տեսնե՞նք գնդակը ո՞ր տեղը մտեր է...

—Կը մեռնի՛մ... կը մեռնի՛մ... կաթիլ մը ջո՛ւր...

—Ճար չիկայ մահը անխուսափելի է...

—Մեռա՛ւ...

Իրենց ընկերով ճգնածամի գալարումներէն խելալիզած՝ շէրքէզ աւազակները գնդակի տարափ մը տեղացուցին անտառին խորերը: Ամէն մէկը իր զէնքը պարպելուն մէջ բաւականութեւն մը կը զգար, ու հրացանին ձայնը կարծես անոնց օիրաբ կը պաղշակեր քէշ մը: Իրենցմէ ոչ ոք օակայն զէպի խումբը քայլ մը առնել կը համարձակէր: Մինասի և իր խումբին անունը լսեր էին:

— Հեռանալու ենք, հեռանալու, հոռոտաց չէրքէ-
ներու պետք, հիմա կարգը մեզի կուգայ...

— Ճաֆերին հրացանը ո՞ւր է, կը փնտռէր մէկ ու-
րիւր:

— Հրացան փնտռելու ժամանակ չէ՛, մերիններն
ալ վրայ կուտանք...

Ու չէրքէզ հրոսակները, իրենց ընկերոջ գիտիլ շա-
կած՝ հանդիպակաց անտառը մտան:

— Ես այդ հրացանը գտնելու եմ, շնչեց Լուսեան,
և ըսելն ու չորեքթաթ վազելը մէկ եղաւ:

Մինաս չկրցաւ զայն բռնել, կեցնել, իր գնդակին
պէս արագ՝ հեռացեր էր ան: Քանի մը վայրկեան վերջը,
անոր մեղմ խնդուքը լսեցին: Սպանուած չէրքէզին հը-
րացանը ձեռքին մէջ, Լուսեան կը դռնար յաղթական:

— Մեր նորընթայ քաջերուն լաւ ընծայ մը կրնայ
ըլլալ ասիկա, գոչեց Լուսեան, հրացանը ասպատակ-
ներուն հպարտօրէն երկարելով:

Մինաս ափ ի բերան մնացեր էր ու հիացումով
անոր ձկուն հասակը կը դիտէր:

— Երթանք, յարեց Չերքէզը, շունբը անհետա-
ցան, դասերին առին, ա՛լ մեր ետեւէն չեն փորձուիր
կոնալ, ատանկ ուխտ ըրին:

Ասպատակները կը կարծէին թէ մահացու հարուածը
Մինասի հրացանէն պայթեր էր: Բայց մեծ եղաւ իրենց
զարմանքը, երբ Մինաս Լուսեան ներկայացնելով՝

— Շնորհակալ ու երախտագէտ եղէ՛ք ձեր ազա-
տիչին, ըսաւ անոնց:

— Լուսեա՛, բացազանչեցին ամէն կողմէն:

— Լուսեա՛, կրկնեց Չերքէզը, որ մինչեւ այդ բո-
ւկէին եօթերորդ թիւը ճանչնալու հետաքրքրութեամբ
զալարուեր էր:

Լուսեակայի լոյսին տակ, մացառուտին մէջ, լոխն ու
հոյակապ՝ կեցեր էր հիմա Լուսեան, երկու ձեռքերուն
մէջ մէկ հրացան բռնած: Լանջը ուրախութենէն ուռած,
փոթորկած՝ իր առաջին մարդասպանութեամբ գինովցեր
էր, ան կալ թեո: Ու իր միտքը հեռուն, Գուրզունչուի
լեռները կը թռչէր: Հոն, իր ծանօթ միջավայրին մէջ,
կ'ուզէր զարկած ըլլալ չորքէզը, ու անոր ոտքերէն
բռնած՝ զետնաքարչ, գիւղէ գիւղ, տունէ տուն պտտցնել
իւր զոհին դիակը, գեղացի կիներուն ցոյց տալ, զա-
նոնք ալ միևնոյն վրէժով, միևնոյն կրակով վառելու,
գինելու...:

Պաղտասար, իր պարթեւ հասակը թզուկ ծառի մը
կոթնցուցած՝ ինքն ալ ծառացեր էր կիսաստուներին մէջ:
Լուս ու մունջ՝ իր առջեւ կատարուած այդ սիրագործու-
թեան վրայ կ'անդրադասնար: Աչքերը մութին մէջէն
Լուսեանին յառած՝ զայն կը չափչփէր, ինքնավստահ ու
հզօր արուի վեհանձնութեամբ մը: Պատիկ հասակով
կին մըն էր ան, բայց էգ տոբի մը սիրտն ունէր: Չէնքը
անոր ձեռուներուն մէջ խաղալիք մըն էր: Վառօգին

ծուխը ու արիւնին հոտը անոր կանացի պինչերը սարը-
ռաղին ընդլայներ էին: Հսկայի մը շունչը լսել կարծեց
Պաղտասար:

Մինասին կողին ի վեր կպած՝ Լուսեան սիտաւ ահա
շաղակրատել:

— Եթէ երկրորդ անգամ թշնամիի հանդիպինք,
նորէն առաջին կրակոցը ես պիտի ըլլամ, չէ՞...

Ու քիչ մը լուս մնալէ վերջ՝

— Ա՛խ, շանորդին, աղւոր կերաւ, թո՛ղ հայ կնոջ
գնդակին համալ առնէ...

Միջազէպը բաւական ժամանակ առած էր: Լուսեակէ
առաջ Մարգուան պէտք էր ըլլային: Չէրքէզ անոնց առ-
ջեւէն, Լուսեան մէջտեղէն՝ անոնք վազնիվազ անտառին
խորերը մտան ու Տավչան Տաղիի լեռներէն մազլցելով՝
Մարգուան փութացին:

(Շարունակելի)

ԼՈՒՐԵՐ

ՄԱԿԵԴՈՆԻՈՅ ՎԻՃԱԿԸ. — « Սթանտարտ » ի
թղթակիցը Վիեննայէն հետեւեալը կը հաղորդէ.

Մակեդոնիայէն հասած վերջին հիւպատոսական
տեղեկագիրները կը հաստատեն, թէ պուլկար հրոսա-
խուժներու և թիւրք զինուորներու միջև վերջերս, Մա-
նասթըրի վիլաէթին մէջ, փաթիլի գիւղին մօտը, տեղի
ունեցած ընդվզումին մէջ, հրոսախուժին անգամեն-
րէն ութը հոգի, պետերէն երկուքը, հինգ գիւղացի և
մէկ թիւրք զինուոր սպանուած, չորս գիւղացի և եօթը
վիրաւորուած ու տասըբօթը ապստամբներ գերի բռ-
նուած են:

ՍՈՒՐԻՈՅ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐԸ. — Պէյրուիէն
կը տեղեկագրեն, թէ Աքրի սանճագին մէջ, քը-
րիստոնեաներու կացութիւնը հետզհետէ աւելի տաքնա-
պալից կը դառնայ: Վերջին մայիս ամսուայ մէջ, բը-
նիկ քրիստոնեաներու դէմ իրենց մղած անգութ հալա-
ծանքներէն չի զոհանալով, Մահմետականները՝ նորէն
միտումներ կը ցուցնեն իրենց խժգժութիւնները սկսելու:
Տեղական իշխանութիւնները շատ անտարբեր ըլլալով
այդ մասին, Պէյրուիի ուստական ընդհանուր հիւպա-
տոսը տեղւոյն վալիին, Բէշիտ պէյի, ուղղած է նա-
մակ մը, որուն մէջ կը դանդաթ թէ հակառակ իր զօ-
րաւոր խնդրանքներուն, յանցաւորները տակաւին չեն
ձերբակալուած: Հիւպատոսը կը պահանջէ որ յան-
ցաւորները անմիջապէս պատժուին: Կը յուսացուի, որ Կ.
Պօլսոյ ուստական զեօպանը լուրջ դիտումներ պիտի
ընէ այս մասին Դրան մօտ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՈՐ. — «Սթան, տարտ»ի վիճակի թղթակիցը հետևեալը կը հաղորդէ.

Ընդհանուր խաղաղութեան հանրաժանօթ պաշտպաններէն, Պարոնուհի Սութնէր, գերմաններէն թերթի մը մէջ, դիմում մը հրատարակելով ինպատակէն Հայերուն, երկրին քաղաքական ու գրական անձնաւորութիւնները կը հրաւիրէ մասնակցելու Հայկական Համաժողովին, որ տեղի պիտի ունենայ Պրիւտէ ամսոյս 17ին և 18ին: Համաժողովին նպատակն է յուզել Եւրոպայի ժողովուրդներն ու կառավարութիւնները շարժելու և գործելու ինպատակ գործադր Հայերուն, որոնց կը սպաննայ հալածանքներու և ջարդերու վերստու: մը: Պիտի ինքրուի կառավարութիւններէն, որպէսզի հիւանագիտական գործակալներ զրկեն վտանգուած դաւաճները, տեղական պաշտօնեաներու ծայրայեղութեանց առաջն առնելու:

Պարոնուհի Սութնէր կը գրէ.

«Եթէ բան մը չըլլայ, կը վախցուի որ անցեալին ահաւոր ջարդերը, որոնց մէջ հազարաւոր Հայեր խողտուցեցան, նորէն սկսին, քանի որ արդէն թիւրք զինուորներ սկսած են երկրին շրջ կողմը շրջել և զրգուել Քիւրտերը: Թիւրք զօրանոցներ շինուած են Սասունի և Մուշի շրջակաները, հարկահաւաքները սովորականէն աւելի անգութ ու կատաղի կը դառնան օրէ օր:»

Բ. Դուռը հաշտ աչքով չի դիտեր բնականաբար Պրիւտէի Համաժողովի յառաջիկայ գումարումը, և ամէն հնարք գործածած է զայն արդիւնելու: Բարիզի թրքական դեսպան Միւնիթր պէյին հրահանջ տրուած էր այդ նպատակին համար իր ունեցած բոլոր միջոցները ի գործ դնել և այս վերջինը հաւատացած էր կարծես, թէ իր ջանքերը յաջողած էին, քանի որ հետագրած էր Պոլիս թէ վերջապէս կարողացած էր Համաժողովին գումարումը արգիլել: Այս լուրը անհուն սուրսութիւն պատճառած էր Դրան. բայց որոշ կը տեսնուի հիմա, թէ ինչ օր ալ ըլլայ, Համաժողովը տեղի պիտի ունենայ:

ՄԱԿԵԴՈՆԱԿԱՆ ԿՈՏՈՐԱՄ. — «Տէլի Մէլ» իր վիճակի թղթակցէն օտացած է հետևեալը մակեդոնական կոտորածի մը մասին.

Պաշտօնական տեղեկագիրներ կը հաստատեն, թէ Մանասթըրի վիլայէթին մէջ մակեդոնական ահեղ ապստամբութիւն մը երեւան եկած է:

Ապստամբները՝ Օսթրովօի եղբրքներուն վրայ պատնէշուած՝ հազարէ աւելի կանոնաւոր զինուորներու եւ հարիւրաւոր պաշտպօզուքներու յարձակումներուն դիմադրած են ամբողջ շաբաթ մը: Վերջիվերջոյ թիւրքերը, մակեդոնացի կիներ եւ տղաքներ գնելով պատնէշներուն ճիշտ դիմացը, սկսան են արակոծել: Ապստամբները շարունակած են իրենց ոճրագործ կրակը ու

շատ մը կիներ ու տղաքներ սպաննուած են իրենց իսկ ամուսիններէն և հայրերէն: Թիւրքերը, ապստամբները ցրուելէ վերջ սկսած են ջարդել ժողովուրդը, և թալանի տալով տուները այրած են գանսնք:

Մոնիէկ Բօստ Աթէնքի թղթակիցը կը հաղորդէ, թէ թիւրք և հէլլէն սահմանազուխն վրայ կռիւ մը տեղի ունեցած է թիւրք զինուորներու և թէսալիական վերագործող Մակեդոնացի հնձողներու միջև:

Այս վերջինները անցագիր չունենալով, երբ թիւրք զինուորները փորձեցին արգիլել անոնց սահմանազուխը անցնիլ, Մակեդոնացիները իրենց մանգաղներով յարձակեցան զինուորներուն վրայ, անցան անոնց շարքերէն և ապաստանեցան էլասոնաի բլուրներուն մէջ:

Երկու կողմէն շատ մարդիկ վիրաւորուած են, անոնց մէջ նաև թիւրք հրամանատարը:

ՊԱՅՏՈՆԱԿԱՆ ԲԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

«Պաշտօնապէս կը յայտարարենք, թէ Հընչակեան երկու հատուածներու նախկին Կեդրոնները վերջնականապէս զաղրած են գոյութիւն ունենալէ, և, ամբողջ Կուսակցութեան քուէով, ընտրուած է Հնչակեան Կուսակցութեան միակ Կեդրոնական Վարչութիւնը, որ իր պաշտօնին զուլիւր անցած՝ կը վարէ արդէն Կուսակցութեան գործերը:

* * *

Հնչակեան Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան այս կազմութիւնը՝ մասնաւոր նամակի մը մէջ, հաղորդուած է արդէն «Վարչակոչի» «Արևմտեան Ի-ի-րօ»ին:

Հ Ա Ս Յ Է

Յառաջիկայ թիւէն սկսալ մեր հասցէն հետեւեալն է՝

M. Bellart

85, Peckham Rye

[Angleterre]

London S. E.

«ԵՈՐ-ԿԵԱՆՔ»ի վերաբերեալ թղթակցութիւն ու բաժնեգիրներ խնդրուի զրկել վերոյիշեալ հասցէին:

